

O médico de Caborca

Carlos Viscasillas Vázquez*

carlos.viscasillas@ff.vu.lt

Resumo. Neste artigo damos a coñecer a vida do emigrante galego Arturo Franco Ulloa (1903-2001), natural da Estrada e médico dunha aldea no deserto de Sonora (México). Servan estas liñas para honrar a súa memoria, e a de miles de emigrantes anónimos cuxas vicisitudes nunca coñeceremos.

Abstract. We introduce the life of Arturo Franco Ulloa (1903-2001), a doctor from A Estrada who emigrated to Mexico at the beginning of the 20th century.

Aos emigrantes

Introdución

Achegamos a este número da *Miscelánea* o interesante relato da vida do emigrante galego Arturo Franco Ulloa. Nado na Estrada o 9 de febreiro de 1903¹, foi fillo do doutor Arturo Franco Ferreirós (nado en Carril en 1874) e de Pura Ulloa Villar², dos Ulloa de Orazo (A Estrada)³. Pura e Arturo casaran arredor de setembro de 1898⁴ e tiveran 6 fillos: Pura, Amparo, Paz, Juana, Faustino e Arturo. En 1911 Arturo pai partira cara ás Américas levando consigo os seus fillos

* Universidade de Vilnius, Lituania.

1 MINISTERIO DE CULTURA Y DEPORTE, Archivo General de la Nación de México, ES.28005.AGA. AGA, RIEM, 088, 169.

2 Pura era curmá do ilustre astrónomo Ramón María Aller Ulloa; e tía avoa de Concepción Adelaida Carnero Valenzuela (neta de Mauricia Ulloa), unha das primeiras científicas da Universidade de Santiago.

3 VISCASILLAS VÁZQUEZ, Carlos. "Los Ulloa de San Pedro de Orazo (A Estrada, Pontevedra)". *A Estrada: Miscelánea histórica e cultural*, 16, 2013, págs. 305-316.

4 La Correspondencia Gallega: diario de Pontevedra: Año X Número 2599 - 3 septiembre 1898.

A estradense Pura Ulloa Villar.

Arturo, Paz e Faustino, de oito, sete e dous anos respectivamente.

Viaxe e emigración

Arturo pai, Arturo fillo e Faustino chegaron ao porto de Veracruz (México) o 13 de decembro de 1911, segundo mostran os rexistros migratorios⁵, sen que saibamos cando chegou o resto da familia (a nai Pura coas fillas). Segundo estes mesmos rexistros de emigración⁶, unha das fillas, Paz (nacida en Pontevedra en setembro de 1904), chegou a Veracruz o 18 de decembro de 1911, facéndonos

pensar que quizais a familia tivese que separarse en distintos barcos. A familia estableceuse primeiro en San Pedro de Coahuila, berce da revolución mexicana de 1910, e dende alí trasladáronse a Caborca, onde o noso estradense foi o primeiro médico da vila. Nada se sabía do paradiro destes emigrantes estradenses. Os Franco Ulloa foron unha das moitas familias galegas da emigración masiva e económica de finais do século XIX e comezos do XX. Segundo o seu neto máis novo, foron a México porque era un país en vías de desenvolvemento, e animados por unha irmá de Arturo pai que emigrara a México anos antes. O que si sabemos é que Pura Franco Ulloa faleceu en 1913 en San Pedro de Coahuila e que nunca voltaron a Galicia. Mantiveron comunicación por carta coa familia galega durante un tempo, pero co paso dos anos o contacto perdeuse. Unha nova da *Correspondencia galega* do 19 de xuño de 1914 anunciaba que Arturo Franco embarcara coa súa familia para regresar a Galicia, pero non temos probas de que efectivamente se produciu. Grazas a internet, soubemos que aquel cativo foi un mé-

5 MINISTERIO DE CULTURA Y DEPORTE, Archivo General de la Nación de México, ES.28005.AGA. AGA, RIEM, 088, 169.

6 *Ibid.* AGA, RIEM, 088, 176.

A familia Franco Ulloa en México. No centro sentados, Arturo Franco Ferreirós (xa viúvo) e Arturo Franco Ulloa. Atrás Faustino, Pura, Amparo, Paz e Juana Franco Ulloa.

dico moi querido e apreciado nunha afastada cidade do norte de México preto do deserto de Sonora. Nesa lonxana cidade chamada Caborca, onde se lle adica unha das rúas principais, exerceu a súa labor benéfica este ilustre e descoñecido estradense.

A vocación médica de Arturo

Ademais da vocación de servizo aos demais, a vocación médica de Arturo viría seguramente do seu pai, licenciado en medicina en 1897 pola Universidade de Santiago de Compostela⁷ e logo médico titular de Carril e doutor da Fundación Fernández⁸ da mesma localidade. Por outra banda, a profesión de médico tamén era tradicional na súa familia materna. Arturo e os seus irmáns tiñan medio cento de curmáns polos Ulloa, moitos dos cales nunca chegaron a coñecer. Algúns deles tamén médicos de prestixio como José Valenzuela Ulloa (médico titular de Silleda), Genaro Otero Ulloa (médico titular da Estrada) e José Otero Ulloa (médico titular de Marín)⁹, Maximino Araújo Ulloa (médico da Beneficencia provincial) e José María Araújo Ulloa (pediatra na Estrada). En total 6 curmáns doutores da mesma familia. Todos eles, agás Arturo, estudaron na

7 ARQUIVO HISTÓRICO UNIVERSITARIO (A.H.U.S.). EXPEDIENTES PERSONALES, Leg. 450, Exp. 17

8 *El Diario de Pontevedra*. Número 5351 - 3 de abril de 1902. Fundada en 1847 en Carril polo filántropo Andrés Fernández García.

9 A rúa principal de Seixo (Marín) se lle adica o doutor José Otero Ulloa.

O doutor Arturo Franco Ulloa nos anos da emigración.

Credencial de estudante de medicina de Arturo Franco Ulloa en 1934.

Título de médico cirurxián pola Universidade Nacional de México outorgado a Arturo Franco Ulloa en 1935.

Cédula profesional do médico Arturo Franco Ulloa.

Arturo Franco Ulloa coa súa dona Laura Méndez Beltrán (á esquerda), a súa filla Nidia María Franco Méndez e o seu home Ramón Gastelum Lizarraga (dereita), e a neta maior María Guadalupe Gastelum Franco (imaxe c. 1955).

Facultade de Medicina da Universidade de Santiago¹⁰. Tradición médica dos Ulloa que cruzou fronteiras ao outro lado do Atlántico. Arturo Franco Ulloa estudou medicina na Universidade Nacional de México (UNAM), unha das máis antigas e prestixiosas de América, fundada en 1551. Recibiu o título de médico cirurxián o 14 de agosto de 1935 (figura 5), sendo reitor o tamén médico Fernando Ocaranza Carmona (1876-1965). Do exercicio da súa profesión, atopamos numerosos testemuños que dan fe da súa gran humanidade e amor ao próximo, testemuños que nos lembran a vida de Giuseppe Moscati. Sempre estivo alí para coidar aos seus pacientes, que aínda o recordan con emoción e respecto na vila de Caborca, onde lle adican con honra a rúa terceira. A Estrada pode estar orgullosa do bo facer dun dos seus fillos.

Matrimonio e últimos anos

Arturo casou en Caborca coa mexicana Laura Méndez Beltrán (1913-1985) en 1941, coa que tivo unha filla e varios netos, todos descendentes de galegos. Arturo morreu no 2001 á avanzada idade

10 VISCASILLAS VÁZQUEZ, Carlos. *Opus cit*, pág. 315.

O presidente municipal, don Roberto Reynoso Gómez (á esquerda), sauda ao estradense doutor Arturo Franco Ulloa en presenza do gobernador do Estado de Sonora Ing. Rodolfo Félix Valdés (dereita).

de 98 anos, como moitos dos seus parentes Ulloa, que tiñan fama de lonxevos¹¹. Como nos din os seus descendentes, Arturo nunca esqueceu a súa orixe galega, e sempre lembraba con orgullo que fora monaguillo en Santiago. A súa memoria permanecerá durante moitos anos nos habitantes de Caborca. Servan estas liñas para honrar a memoria deste galego ilustre que levou o bo nome da Estrada á outra banda do océano e agardamos coñecer máis detalles da súa vida.

11 A súa curmá Florinda Ulloa González morreu na Coruña aos 106 anos de idade; e a súa curmá Rita Vázquez Ulloa aos 101 anos tamén na Coruña.